

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2025.483993.1384>

Regulating Deepfakes in the Light of Governmental Jurisprudence (Fiqh): A Fiqh-Legal Model for Governing this Technology

Fateme Fallah Tafti^{1*} , Zohreh Abd Khodaei²

¹ Assistant Profe., Islamic Jurisprudence and Law, Faculty of Theology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

² Assistant Prof., Islamic Philosophy and Theology, Faculty of Theology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Article Info	Abstract
Original Article	Deepfake technology, with its capacity to generate manipulated and highly realistic multimedia content, poses significant legal, ethical, and security challenges. This research adopts an interdisciplinary approach, examining these challenges through the lens of Governmental Jurisprudence (Fiqh). The primary aim is to develop a coherent Fiqh-legal framework for regulating deepfakes and mitigating their potential harms. By examining Fiqh and legal sources, this study analyzes the foundations of Governmental Fiqh relevant to this topic, including the principles of justice ('Adl), no harm (La Dharar), public interest (Maslahat), and preservation of the social order (Hifz-e Nezam). These principles are considered the theoretical basis for formulating legal rules and regulations concerning deepfakes. Key challenges analyzed include the incompatibility of existing laws with the nature and technical complexities of deepfakes, ambiguity in determining instances of criminalization, potential conflicts with human rights principles such as freedom of expression, and the necessity of preserving public interests and national security. While examining the capacities of existing laws, such as the Computer Crimes Law, this research emphasizes the need for specific and comprehensive legislation for the effective regulation of deepfakes. The findings also suggest that by utilizing existing capacities within domestic laws and aligning them with Fiqh principles, effective steps can be taken towards criminalizing risky behaviors in this area. The ultimate goal is to provide a robust and efficient framework for addressing the legal and Fiqh-related challenges arising from this technology.
Received: 17-10-2024	
Accepted: 22-12-2024	
Keywords: Deepfake Governmental Jurisprudence (Fiqh) Regulation Governance Technology Artificial Intelligence Islamic Law Cybercrime	
*Corresponding author e-mail: f.fallah@atu.ac.ir	
How to Cite: Fallah Tafti, F., & Abd Khodaei, Z. (1404). Regulation of Deepfakes in Light of Governmental Jurisprudence (Fiqh al-Hukuma): A Jurisprudential-Legal Model for Governing this Technology. <i>Modern Technologies Law</i> , 6(12), 411-432.	
Published by University of Science and Culture https://www.usc.ac.ir Online ISSN: 2783-3836	

1. Introduction

The rapid advancement of artificial intelligence has led to the emergence of deepfake technology, capable of generating highly convincing manipulated multimedia content. This technology presents unprecedented challenges to legal systems, ethical norms, and societal trust. By blurring the line between reality and fabrication, deepfakes can be misused. This research addresses the urgent need for effective regulation of deepfakes by adopting an interdisciplinary approach that integrates the principles of Governmental Jurisprudence (Fiqh) with existing legal frameworks. The study focuses on the application of key Fiqh principles such as justice ('Adl), no harm (La Dharar), public interest (Maslahat), and preservation of the social order (Hifz-e Nezam), to the regulation of deepfakes. These principles offer a rich ethical and legal framework for addressing the complex challenges posed by this technology. The research analyzes also the shortcomings of existing legal frameworks in dealing with deepfakes and proposes a comprehensive Fiqh-legal model for their effective governance. This study aims to contribute to the ongoing discourse on deepfake regulation by providing a novel perspective based on Islamic legal principles

2. Methodology

This research employs a descriptive-analytical methodology, combining library research with doctrinal analysis. Fiqh sources, including the Quran, Hadith, and authoritative scholarly interpretations from various Islamic schools of thought (particularly the Ja'fari school), are analyzed to identify relevant principles applicable to the regulation of deepfakes. The research also examines classical and contemporary works on Governmental Fiqh to understand the scope and application of these principles in the context of governance and public policy. Legal sources, including existing Iranian laws and regulations (such as the Computer Crimes Law, the Press Law, and the E-Commerce Law), are examined to evaluate their effectiveness in addressing the challenges posed by deepfakes. Furthermore, the research considers comparative legal studies and international best practices related to deepfake regulation, including legislative efforts in other countries and international legal instruments. The analysis carefully examines the compatibility and potential conflicts between Fiqh principles and existing legal frameworks. This comparative approach helps identify best practices and potential solutions for developing a comprehensive regulatory framework.

3. Results and Discussion

The research findings demonstrate that the principles of Governmental Fiqh offer a robust and adaptable framework for regulating deepfakes. The principle of justice ('Adl) mandates fairness and equity in the digital realm, prohibiting the use of deepfakes for malicious purposes. The principle of no harm (La Dharar) prohibits causing harm to oneself or others which extends to the psychological, reputational, and economic damage that deepfakes can inflict. The principle of public interest (Maslahat) allows for the restriction of certain uses of deepfakes to protect societal well-being, national security, and public order. The principle of preservation of social order (Hifz-e Nezam) emphasizes the importance of maintaining social stability and preventing the spread of misinformation that could disrupt public trust and social cohesion.

The study identifies several key regulatory challenges:

- **Rapid Technological Evolution:** The rapid pace of technological development makes it difficult for legal frameworks to keep pace with new deepfake techniques.
- **Detection Challenges:** Detecting deepfakes can be technically challenging, especially as the technology becomes more sophisticated.
- **Distinguishing between Legitimate and Malicious Uses:** Differentiating between legitimate uses of deepfakes (e.g., in art or satire) and malicious uses is crucial for effective regulation.

- Freedom of Expression: Balancing the need to regulate deepfakes with the protection of freedom of expression is a delicate but essential task.
- Jurisdictional Issues: The cross-border nature of the internet complicates the enforcement of deepfake regulations.

The research proposes a multi-layered regulatory approach based on the Fiqh principles:

- Clear Definitions: Establishing clear legal definitions of deepfakes and related activities.
- Criminalization of Harmful Conduct: Criminalizing the production and distribution of deepfakes with malicious intent.
- Platform Accountability: Defining the responsibilities of online platforms in detecting and removing harmful deepfakes.
- Transparency and Disclosure: Requiring disclosure when deepfakes are used for non-malicious purposes.
- Public Awareness and Media Literacy: Promoting public awareness and media literacy to help individuals identify deepfakes.

4. Conclusions and Future Research

This research concludes that existing legal frameworks are insufficient to address the complex challenges posed by deepfakes effectively. A comprehensive approach, informed by the principles of Governmental Fiqh, is necessary to regulate this technology and mitigate its potential harms. The proposed Fiqh-legal framework offers a foundation for developing specific legislation that balances the need to prevent abuse with the protection of fundamental rights. This study highlights the need for a "Comprehensive Deepfake Law" that addresses the specific challenges identified. This law should include provisions for clear definitions, criminalization of harmful behaviors, platform accountability, transparency and disclosure requirements, and public awareness campaigns.

Future research could focus on several areas:

- Technical Solutions: Developing robust technical solutions for deepfake detection and authentication.
- International Cooperation: Exploring the potential for international cooperation in deepfake regulation and enforcement.
- Ethical Guidelines: Developing ethical guidelines for the responsible use of deepfake technology.
- Empirical Studies: Conducting empirical studies to assess the real-world impact of deepfakes and the effectiveness of different regulatory approaches.
- Comparative Fiqh Analysis: Examining how other Islamic schools of thought address the issue of deepfakes.

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2025.483993.1384>

تنظیم‌گری دیپ‌فیک در پرتو فقه حکومتی: الگوی فقهی - حقوقی برای حکمرانی بر این فناوری

فاطمه فلاح تفتی^{۱*} ID، زهره عبد خدایی^۲ ID

^۱ استادیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

^۲ استادیار، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	فناوری جعل عمیق (دیپ‌فیک) با قابلیت تولید محتوای چندرسانه‌ای دست‌کاری شده و واقع‌نمایانه، چالش‌های حقوقی، اخلاقی و امنیتی قابل‌توجهی را پدید آورده است. پژوهش حاضر با اتخاذ رویکردی میان‌رشته‌ای، این چالش‌ها را از منظر فقه حکومتی بررسی می‌کند. هدف اصلی، ارائه چهارچوبی فقهی - حقوقی منسجم برای تنظیم‌گری این فناوری و کاهش پیامدهای منفی آن است. پژوهش حاضر با بررسی منابع فقهی و حقوقی، به تحلیل مبانی فقه حکومتی مرتبط با موضوع، از جمله اصول عدالت، لاضرر، مصلحت و حفظ نظام مبادرت می‌ورزد. این اصول به‌منزله مبانی نظری برای تدوین ضوابط و مقررات قانونی در حوزه جعل عمیق بررسی می‌شوند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اصول مذکور برای ارائه مبانی نظری به‌منظور تنظیم‌گری این فناوری ظرفیت بالایی دارند. چالش‌های اصلی تحلیل شده عبارت‌اند از: تطابق نداشتن قوانین موجود با ماهیت و پیچیدگی‌های فنی جعل عمیق، ابهام در تعیین مصادیق جرم‌انگاری و تفکیک آن از مصادیق مجاز، تعارض احتمالی با اصول حقوق بشری مانند آزادی بیان و ضرورت حفظ منافع عمومی و امنیت ملی در مواجهه با تهدیدات ناشی از این فناوری. پژوهش حاضر ضمن بررسی ظرفیت‌های قوانین موجود، مانند قانون جرایم رایانه‌ای، بر ضرورت تدوین قوانین خاص و جامع برای تنظیم‌گری مؤثر جعل عمیق تأکید دارد. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد که با بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود در قوانین داخلی و تطبیق آن‌ها با اصول فقهی، می‌توان گام‌های مؤثری در راستای جرم‌انگاری رفتارهای مخاطره‌آمیز در این حوزه برداشت. هدف نهایی، ارائه چهارچوبی منسجم و کارآمد برای مقابله با چالش‌های حقوقی و فقهی ناشی از این فناوری است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۲	
واژگان کلیدی: دیپ‌فیک فقه حکومتی تنظیم‌گری حکمرانی فناوری هوش مصنوعی	

*نویسنده مسئول

رایانامه: f.fallah@atu.ac.ir

نحوه استناددهی:

فلاح تفتی، فاطمه، و عبدخدایی، زهره (۱۴۰۴). تنظیم‌گری دیپ‌فیک در پرتو فقه حکومتی: الگوی فقهی - حقوقی برای حکمرانی بر این فناوری. حقوق فناوری‌های نوین، ۶(۱۲)، ۴۱۱-۴۳۲.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۳۸۳۶

مقدمه

ظهور فناوری دیپ‌فیک¹ به‌منزله یکی از دستاوردهای قابل توجه هوش مصنوعی، در سال‌های اخیر به موضوعی بحث‌برانگیز و حائز اهمیت در مجامع علمی و حقوقی تبدیل شده است. این فناوری با بهره‌گیری از الگوریتم‌های پیشرفته یادگیری عمیق، امکان تولید محتوای چندرسانه‌ای (تصویری و صوتی) به‌شدت متقاعدکننده را فراهم می‌آورد که به‌طور بالقوه قادر به تحریف واقعیت است (Maniya & Kumar, 2024). دیپ‌فیک‌ها، به‌منزله مصداقی از توانمندی‌های هوش مصنوعی در تولید محتوای مصنوعی واقع‌نما، قادرند تصاویری با شباهت ظاهری بسیار بالا به واقعیت ایجاد کنند که تشخیص آن‌ها از محتوای اصیل را به‌طور فزاینده‌ای دشوار می‌سازد. این امر درحالی است که این فناوری، علاوه‌بر کاربردهای بالقوه مفید در حوزه‌هایی نظیر سرگرمی، آموزش و خدمات مشتری، چالش‌ها و نگرانی‌های جدی را نیز به همراه دارد که می‌تواند پیامدهای منفی گسترده‌ای بر ساختارهای اجتماعی - سیاسی و اعتماد عمومی داشته باشد.

قدرت فریبندگی دیپ‌فیک‌ها، آن‌ها را به ابزاری بالقوه خطرناک برای انتشار اطلاعات نادرست، فریب‌کاری و آسیب به اعتبار افراد تبدیل کرده است. در عصر حاضر، که اعتماد به نهادها و رسانه‌ها با چالش‌هایی مواجه است، دیپ‌فیک‌ها به‌سادگی به بی‌اعتمادی عمومی دامن می‌زنند و بستری برای شکل‌گیری بحران‌های اجتماعی و سیاسی فراهم می‌آورند. برای نمونه، انتشار ویدئویی جعلی از یک کاندیدای سیاسی در آستانه انتخابات، به‌طور درخور توجهی در نتایج آن تأثیر گذاشته و مشارکت عمومی در فرایندهای دموکراتیک را تضعیف کند. علاوه‌براین، دیپ‌فیک‌ها شکاف‌های اجتماعی و قومی را تشدید می‌کنند؛ زیرا بازیگران مخرب می‌توانند با انتشار محتوای دست‌کاری شده، به ایجاد تنش و اختلاف در جوامع هدف بپردازند.

دامنه چالش‌های مرتبط با دیپ‌فیک به این موارد محدود نمی‌شود. این فناوری به‌منزله ابزاری برای فریب افراد و انجام اعمال غیرقانونی استفاده می‌شود؛ برای مثال از دیپ‌فیک‌ها می‌توان در اخاذی و تهدید افراد استفاده کرد؛ به‌گونه‌ای که فردی با استفاده از محتوای جعلی، قربانی را به پرداخت وجه یا انجام عملی خاص مجبور کند. این نوع سوءاستفاده‌ها پیامدهای روانی و اجتماعی جدی برای افراد دارد و حتی امنیت عمومی و ملی را تهدید می‌کند.

به‌طور خلاصه، دیپ‌فیک‌ها با تولید محتوای جعلی و واقع‌نما، تهدیدی جدی برای امنیت، حریم خصوصی و اعتماد عمومی محسوب می‌شوند. این فناوری با ایجاد سوگیری در اطلاعات، نقض حریم خصوصی، خدشه‌دار کردن شفافیت و پیچیده‌تر ساختن مسئله پاسخ‌گویی، چالش‌های حقوقی و اخلاقی درخور توجهی را ایجاد کرده است. الگوریتم‌های تولید این محتوا اغلب حامل سوگیری‌هایی هستند که به انتشار اطلاعات نادرست و تقویت تعصبات دامن می‌زنند. همچنین دیپ‌فیک‌ها امکان سوءاستفاده‌های گسترده‌ای از جمله اخاذی و تخریب وجهه افراد را فراهم می‌کنند و به‌سادگی در حوزه‌های مختلف برای شایعه‌سازی و دست‌کاری افکار عمومی استفاده می‌شوند. تعیین مسئولیت در قبال خسارات ناشی از این محتوا نیز به‌دلیل ماهیت غیرمتمرکز اینترنت و سرعت بالای تحولات فناوری، بسیار پیچیده است.

با توجه به چالش‌ها و نگرانی‌های ذکر شده، ضرورت تدوین چهارچوبی جامع برای تنظیم‌گری و کنترل این فناوری بیش‌ازپیش احساس می‌شود. این چهارچوب باید شامل قوانین و مقرراتی باشد که به شناسایی و مقابله با محتوای جعلی، حفاظت از حریم خصوصی افراد و تعیین مسئولیت عاملان تولید و انتشار دیپ‌فیک بپردازد. در این راستا، فقه حکومتی، با تکیه بر اصول عدالت، مسئولیت‌پذیری، شفافیت، انصاف و حفظ کرامت انسانی، می‌تواند در ارائه الگویی فقهی - حقوقی برای تنظیم‌گری دیپ‌فیک نقش مهمی ایفا کند. فقه حکومتی می‌تواند به تعریف دقیق مسئولیت‌های قانونی در زمینه تولید و انتشار محتوای جعلی پرداخته و راهکارهای لازم برای پیشگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی را ارائه دهد.

1. Deep Fake

این پژوهش، با اتکا بر مبانی فقه حکومتی، به تحلیل ابعاد حقوقی و اخلاقی فناوری دیپ‌فیک در ایران می‌پردازد و در پی ارائه راهکارهایی برای انطباق نظام حقوقی و اخلاقی کشور با این تحولات است. براین اساس، در این مقاله به بررسی ابعاد مختلف فناوری دیپ‌فیک، چالش‌های مرتبط با آن و ضرورت تنظیم‌گری آن پرداخته و نقش فقه حکومتی در ارائه الگویی فقهی - حقوقی برای این منظور را بررسی خواهیم کرد. با توجه به این‌که دیپ‌فیک‌ها به منزله ابزاری برای تضعیف حقوق و آزادی‌های فردی عمل کنند، توجه به این مسئله اهمیت ویژه‌ای دارد. در این مقاله تلاش می‌شود با بررسی دقیق فناوری دیپ‌فیک و چالش‌های آن، به ارائه راهکارهایی برای مواجهه با این چالش‌ها بپردازد و بر اهمیت فقه حکومتی در این زمینه تأکید کند.

۱. مفاهیم

۱-۱. دیپ‌فیک

دیپ‌فیک، که گاهی به آن جعل عمیق نیز گفته می‌شود، ترکیبی از واژه‌های «یادگیری عمیق»^۱ و «جعلی»^۲ است و به روش‌هایی اشاره دارد که با بهره‌گیری از هوش مصنوعی، به‌ویژه یادگیری عمیق، تصاویر و ویدئوهای واقعی را به‌گونه‌ای تغییر می‌دهد که به‌طور متقاعدکننده‌ای شبیه به واقعیت به نظر برسند (Westerlund, 2019). این فناوری عمدتاً برپایه الگوریتم‌های یادگیری ماشین، به‌ویژه شبکه‌های زبانی دشمن‌گونه (GANs) استوار است و به سیستم‌ها این امکان را می‌دهد با تحلیل داده‌های آموزشی، ویژگی‌های بصری و صوتی را بازتولید کنند (Mann, 2022).

از سال ۲۰۱۷، با ظهور ویدئوهای دیپ‌فیک، به این روش به‌طور گسترده‌ای در رسانه‌ها و فضای مجازی توجه شد. در این فرایند، ویدئوهای موجود با تصاویری از افراد دیگر ترکیب می‌شوند و به‌گونه‌ای ویرایش می‌شوند تا فعالیت‌هایی را نشان دهند که در واقعیت هرگز انجام نشده‌اند. نرم‌افزارهایی مانند فیک‌آپ، دیپ‌فیس‌لب و فیس‌سواپ^۳ به کاربران این امکان را می‌دهند که به‌سادگی از این روش استفاده کنند. دیپ‌فیک فناوری‌ای دولبه شناخته می‌شود. از یک‌سو، در حوزه‌هایی مانند سینما، تبلیغات و آموزش، هزینه‌ها را کاهش و خلاقیت را افزایش می‌دهد. برای مثال، این فناوری می‌تواند در دوبله فیلم‌ها به زبان‌های مختلف و تولید محتوای آموزشی جذاب کاربرد داشته باشد و از سوی دیگر، به ابزاری برای جعل هویت، انتشار اخبار جعلی و تهدید امنیت اطلاعات تبدیل می‌شود؛ بنابراین، تنظیم مقررات مناسب و ایجاد چهارچوب‌های اخلاقی برای استفاده از این فناوری ضروری است.

۱-۲. هوش مصنوعی

هوش مصنوعی (AI) به معنای ظهور هوشی است که سیستم‌های ماشینی ایجاد می‌کنند و در تقابل باهوش طبیعی موجودات زنده، ازجمله انسان‌ها، قرار دارد. مفهوم «هوش» به توانایی استدلال و پردازش اطلاعات اشاره دارد و این‌که آیا AI قادر است به چنین توانایی‌هایی دست یابد؟ برخی متون علمی این حوزه را مطالعه‌ای بر روی «عوامل هوشمند» تعریف می‌کنند، سیستم‌هایی که می‌توانند محیط خود را تحلیل می‌کنند و اقداماتی را انجام می‌دهند که شانس موفقیتشان در دستیابی به اهداف را افزایش می‌دهد (Kaplan & Haenlein, 2019). برخی منابع AI را تقلیدی از عملکردهای شناختی انسان، نظیر یادگیری و حل مسئله، توصیف می‌کنند؛ اما پژوهشگران معتبر این حوزه از این تعریف به‌طور گسترده انتقاد کرده‌اند (Kaplan & Haenlein, 2019). طبق تعریف سند ملی هوش مصنوعی، این فناوری به توانایی ماشین‌ها برای انجام فعالیت‌های خودکار و نظام‌مند اشاره دارد که شامل یادگیری، درک، استنتاج، پیش‌بینی و تصمیم‌گیری است. هوش مصنوعی دارای ویژگی‌های

1. Deep Learning

2. Fake

3. FakeApp, DeepFaceLab & FaceSwap

داده‌محوری، شبکه‌ای، الگوریتمی و یکپارچه است و تأثیرات عمیقی در روابط انسانی و محیط زیست، چه در عرصه فیزیکی و چه در فضای مجازی، دارد (approval of the Supreme Council of the Cultural Revolution, 2022).

۱-۳. فقه حکومتی

واژه «حکومت» از ریشه «حکم» نشأت گرفته و در حوزه‌های علوم سیاسی و اجتماعی به پیوندی اشاره دارد که میان رعایا و هیئت حاکمه برقرار می‌شود. این پیوند مسئولیت حفظ نظم اجتماعی و تأمین حقوق سیاسی و مدنی را برعهده دارد (Rousseau, 2007, p. 69). تعاریف متعددی از حکومت وجود دارد که به جنبه‌های مختلف آن پرداخته‌اند. برای مثال، حکومت به‌عنوان مجموعه‌ای از سازمان‌های اجتماعی تعریف می‌شود که برای تنظیم روابط طبقات اجتماعی و حفظ انسجام جامعه ایجاد شده‌اند (Parvin & Aslani, 2012, p. 125). این تعاریف بیشتر بر کارکردهای حکومت تأکید دارند و به ابعاد نظری آن کمتر توجه می‌کنند. در زبان حقوقی، «دولت» به دو معنا به کار می‌رود: اول به معنای خاص، که به مدیران کشور و سازمان‌های اداری و اجرایی اطلاق می‌شود و دوم به معنای عام، که مترادف با حکومت است و شامل تمامی سازمان‌های اداری و قضایی و قانون‌گذاری می‌شود (Katouzian, 2004, p. 41). در این راستا، فقه حکومتی به‌منزله سطحی از تفقه، اقتضای استنباط احکام را در مواجهه با مسائل جدید و اداره جامعه دارد.

تعریف‌های مشخصی از فقه حکومتی و ماهیت تئوریک و عملی آن بیان نشده است. برخی آن را به معنای اجرای احکام الهی توسط حکومت می‌دانند (Rashad, 2002, p. 14) و گروهی دیگر آن را فقهی می‌دانند که استنباط احکام را منوط به اتخاذ رویکرد حکومتی می‌کند (Mehrizi, 1997, p. 144). فقه حکومتی به‌منزله نگرشی کل‌نگر شناخته می‌شود که تمامی ابواب فقه را دربر می‌گیرد و استنباط‌های فقهی باید براساس مدیریت نظام اجتماعی صورت گیرد. این ابواب شامل مباحث اقتصادی، فرهنگی، حقوقی، سیاسی، نظامی و خانوادگی هستند. فقه حکومتی به‌عنوان رویکرد و نظریه‌ای در روش استنباط احکام فقهی، در مقابل روش‌های فردی قرار می‌گیرد. این نگرش فقهی به دنبال آن است که چگونه اصول محکم فقه را در عمل فرد و جامعه پیاده کند و به معضلات پاسخ دهد.

(Al-Musawi Al-Khomeini, 1988, Vol. 21, p. 289). مقام معظم رهبری (دام‌ظله) نیز بر این نکته تأکید دارند که فقه حکومتی باید به اداره یک ملت یا جمعیتی بزرگ پردازد و شرایط زمان را بشناسد تا بتواند به نیازها پاسخ دهد (Khamenei, 1997).

گستره بحث در فقه حکومتی فقط به مباحث سیاسی محدود نمی‌شود؛ بلکه تمامی ابواب فقه را دربر می‌گیرد. برای اداره بهینه حکومت، نیاز به قانون‌گذاری مؤثر و مناسب در زمینه‌های مختلف زندگی مردم احساس می‌شود. فقیه باید در فرایند تدوین قوانین، به تمامی الزامات حکومت اسلامی و نیازهای آن توجه کند. به همین دلیل، مباحث مربوط به اقتصاد، فرهنگ، سیاست، حقوق، امنیت نظامی و انتظامی، خانواده و مسائل شخصی، همگی جزئی از فقه حکومتی به شمار می‌روند. این تعریف از فقه حکومتی و ضرورت اجرای احکام مرتبط با مدیریت صحیح جامعه، نیازمند رویکردی نوین در شناخت موضوعات استنباطی است. در این رویکرد، توجه به شرایط زمانی و مکانی در استنباط احکام اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند و مصلحت عمومی و اداره مطلوب جامعه بر منافع فردی اولویت می‌یابد. این تغییر رویکرد، نه تنها فقاها را به سمت مدیریت حکومت و تأمین رفاه شهروندان هدایت می‌کند، بلکه احکام مرتبط با مؤمنان و وضعیت‌های شخصی آن‌ها را نیز دستخوش تحول می‌سازد. رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «ما در طول زمان، فقه را به‌عنوان قالب و شکلی برای حکومت نگاه نکردیم... امروز فقه، شکلی برای حکومت است، شکلی برای نظام اجتماعی است» (Khamenei, 1997).

این رویکرد ممکن است موجب شود که مسائل فقهی به‌منزله ابزارهایی برای اعتلای اجتماعی و جهانی دین کارکرد یابند. با این نگاه، اولویت‌سنجی و نیازسنجی در رویکرد به مسائل فقهی اهمیت می‌یابد. مسائل کلان، که از آن غفلت شده، برای ترتب نظام اجتماعی دینی ضروری هستند. این رویکرد در فقه حکومتی، علاوه بر ملاحظه ضرورت‌های نظام، باید به رویکرد نظام‌وارگی در استنباط احکام توجه داشته باشد.

۱-۴. تنظیم‌گری

تنظیم‌گری هوش مصنوعی چهارچوبی جامع و چندوجهی است که برای هدایت توسعه و کاربرد این فناوری نوظهور ضروری است. این چهارچوب ابعاد مختلفی از جمله حقوقی، اخلاقی، فنی و اجتماعی را دربر می‌گیرد. در بعد حقوقی، به قوانین مربوط به مسئولیت مدنی، حریم خصوصی و مالکیت معنوی توجه می‌شود. در بعد اخلاقی، اصول و ارزش‌هایی همچون عدالت، شفافیت و پاسخ‌گویی مدنظر است. در بعد فنی، استانداردها و پروتکل‌های فنی برای توسعه و ارزیابی سیستم‌های هوشمند تعیین می‌شوند و در نهایت، در بعد اجتماعی، تأثیرات گسترده هوش مصنوعی در جامعه، اقتصاد و فرهنگ بررسی شده و راهکارهایی برای مدیریت این تأثیرات ارائه می‌شود.

هدف اصلی تنظیم‌گری هوش مصنوعی یافتن نقطه تعادل میان تشویق نوآوری و تضمین امنیت و ایمنی است. این فرایند با ایجاد اعتماد عمومی، کاهش نگرانی‌ها، فراهم کردن محیطی قانونی شفاف برای سرمایه‌گذاری، حفاظت از حقوق افراد و جامعه و ترویج توسعه مسئولانه هوش مصنوعی، به دنبال فراهم کردن بستری مناسب برای شکوفایی این فناوری است. این فرایند پیچیده نیازمند همکاری متخصصان مختلف و رویکردی بین‌رشته‌ای است.

۲. مبانی فقهی تنظیم‌گری دیپ‌فیک

در عصر حاضر، با گسترش روزافزون فناوری دیپ‌فیک ضرورت تنظیم‌گری این فناوری براساس اصول شرعی بیش‌ازپیش احساس می‌شود. فقه حکومتی، با تأکید بر عدالت و مصالح عمومی و حکمرانی اسلامی، می‌تواند راهکارهای عملی و مبتنی بر ارزش‌های دینی را برای مدیریت و کنترل این فناوری نوظهور ارائه دهد. این بخش از مقاله، با بررسی دقیق مبانی فقهی مرتبط، به دنبال ترسیم چهارچوبی کلی برای تدوین قوانین و مقررات جامع و کارآمد در حوزه دیپ‌فیک است. همچنین تلاش خواهد شد تطابق این مبانی با نیازهای جامعه امروز و چالش‌های حقوقی ناشی از دیپ‌فیک تحلیل شود.

۲-۱. قاعده عدالت

قاعده عدالت به منزله یکی از مبانی فقهی در تنظیم‌گری فناوری‌های نوین، به‌ویژه دیپ‌فیک، اهمیت ویژه‌ای دارد. این قاعده، که در متون دینی (مانده: ۸؛ نساء: ۵۸؛ نحل: ۹۰؛ ص: ۲۶؛ حدید: ۲۵؛ شوری: ۱۵) و روایات معصومان علیهم‌السلام به‌وضوح تبیین شده، به‌منزله اصلی بنیادین در تمامی عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی شناخته می‌شود. مفهوم عدالت در این قاعده نه تنها به مصادیق خاص محدود نمی‌شود، بلکه در هر زمان و مکانی با توجه به شرایط و مقتضیات مختلف، تفسیر و تطبیق می‌شود.

در تحلیل قاعده عدالت، باید در نظر داشت که این قاعده به‌منزله معیاری برای سنجش صحت و درستی احکام فقهی عمل می‌کند (مظفر، ۱۳۷۰، ج ۲، ص ۲۰۷). به عبارتی، مجتهد براساس این قاعده حکم خود را ارزیابی می‌کند و عدالت در اینجا مانند ترازویی عمل می‌کند که سایر قواعد فقهی مانند «لاضرر» و «لا حرج» نیز در پرتو آن محک می‌خورند (Mahamad, 2014, p. 157; Sadeghzadeh Tabatabaei, 2006, p. 239). این برداشت از عدالت، به‌ویژه در زمینه دیپ‌فیک، اهمیت مضاعفی دارد و به‌عنوان مبنای اساسی در تنظیم‌گری این فناوری عمل می‌کند و تضمین‌کننده رعایت حقوق و منافع عمومی است.

فقه حکومتی، با تأکید بر ضرورت تحقق عدالت در اداره جامعه، به‌منزله چهارچوبی برای تدوین قوانین و مقررات مرتبط با دیپ‌فیک عمل می‌کند. این رویکرد به فقیه اجازه می‌دهد با توجه به تحولات اجتماعی و فناوری‌های نوین، احکام را به‌گونه‌ای استنباط کند که نه تنها با موازین شرعی همخوانی داشته باشد، بلکه به تحقق عدالت در جامعه نیز کمک کند. به عبارتی، قاعده عدالت به‌منزله خط قرمزی در فرایند استنباط فقهی تلقی می‌شود و تمامی برداشت‌های فقهی باید با آن سنجیده شود.

علاوه‌براین، بسیاری از بزرگان فقه بر این باورند که مصادیق عدالت در هر عصر و زمانی در حال تحول و تطور است و نمی‌توان آن را در مصداقی خاص محصور کرد (Sadeghzadeh Tabatabaei, 2014, p. 157). این تحول‌پذیری به فهم بشر و ارتکاز عقلا ارجاع داده شده و ردعی از جانب شارع برای آن وجود ندارد. از این رو، عدالت باید به منزله معیاری پویا و متناسب با مقتضیات زمان برای فقاقت و استنباط در نظر گرفته شود.

قاعده عدالت در مواجهه با چالش‌های ناشی از فناوری‌های نوین، از جمله دیپ‌فیک، به منزله یک اصل بنیادین و تعیین‌کننده عمل می‌کند. این قاعده فقیه را ملزم می‌کند تا در استنباط احکام مرتبط با این فناوری‌ها، صرفاً به جنبه‌های نظری و کلی اکتفا نکرده، بلکه به پیامدهای عملی و تأثیرات آن‌ها بر جامعه و افراد نیز توجه ویژه داشته باشد. به عبارت دیگر، عدالت اقتضا می‌کند که در مواجهه با دیپ‌فیک، صرفاً به مشروعیت یا عدم مشروعیت کلی آن پرداخته نشود، بلکه به مصادیق مشخص و نحوه استفاده از آن نیز توجه شود.

به طور مشخص، قاعده عدالت در زمینه دیپ‌فیک، در دو سطح اساسی قابلیت بررسی دارد:

۱. سطح قانون‌گذاری و تعیین ضوابط: عدالت اقتضا می‌کند که قانون‌گذار، با توجه به پتانسیل‌های مثبت و منفی دیپ‌فیک، ضوابط و مقرراتی را وضع کند که ضمن حمایت از نوآوری و استفاده‌های مشروع، از سوءاستفاده و پیامدهای مخرب آن جلوگیری کند. این ضوابط باید به طور مشخص مواردی مانند تولید و انتشار دیپ‌فیک‌های مضر، جعل هویت، انتشار اخبار کذب، و نقض حریم خصوصی را جرم‌انگاری کرده و مجازات‌های متناسب با آن‌ها را تعیین کند. در این سطح، عدالت به منزله معیاری برای تعیین حدود آزادی‌ها و محدودیت‌ها در استفاده از این فناوری عمل می‌کند؛

۲. سطح اجرا و رسیدگی قضایی: عدالت اقتضا می‌کند که در مقام اجرا و رسیدگی قضایی، با متخلفان و سوءاستفاده‌کنندگان از دیپ‌فیک به صورت عادلانه و متناسب با جرم آن‌ها برخورد شود. همچنین عدالت حکم می‌کند که حقوق قربانیان این جرایم، از جمله حق جبران خسارت و اعاده حیثیت، کاملاً تضمین شود. در این سطح، عدالت در حکم معیاری برای تضمین اجرای صحیح قوانین و احقاق حقوق افراد عمل می‌کند. بنابراین، قاعده عدالت نه صرفاً یک اصل کلی در مورد فناوری‌ها، بلکه معیاری دقیق و کاربردی در تمام مراحل مرتبط با دیپ‌فیک، از قانون‌گذاری تا اجرا و رسیدگی قضایی است. این قاعده تضمین‌کننده این امر است که پیشرفت فناوری در راستای تحقق عدالت و حفظ حقوق و منافع جامعه و افراد باشد.

۲-۲. قاعده لاضرر

قاعده «لاضرر» یکی از مبانی فقهی اساسی در تنظیم‌گری دیپ‌فیک و ارتباط آن با فقه حکومتی به شمار می‌آید. این قاعده، که در آیات و روایات اسلامی به وضوح تأکید شده، به ویژه در آیه ۹۳ سوره نساء و روایت مشهور «لاضرر و لااضرار فی الاسلام» بیان شده است. این اصل بنیادین به جلوگیری از اضرار به دیگران و حفظ حقوق اجتماعی کمک می‌کند. شکی نیست که اضرار به غیر از مصادیق ظلم بوده و در متون دینی به شدت نهی شده است. خداوند متعال برای بندگانش به هیچ ضرری، چه از جانب خود و چه از جانب دیگران، راضی نخواهد بود. این قاعده، به ویژه در زمینه دیپ‌فیک، اهمیت می‌یابد؛ زیرا فناوری‌های نوین می‌توانند به راحتی به اضرار به دیگران منجر شوند؛ بنابراین رعایت این قاعده در فرایند طراحی و اجرای این فناوری‌ها ضروری است.

محققان در تحلیل قاعده «لاضرر»، سه معنا را برای آن محتمل می‌دانند: نخست نفی ضرر به عنوان تحریم؛ دوم نفی به عنوان عدم مشروعیت ضرر در دین اسلام؛ و سوم نفی ماهیت ضرر و اضرار به طور کلی در دین اسلام (Naraqi, 1417, p. 50). از آنجاکه عنوان «ضرر» از مقوله اضافه است و دو طرف نسبت لازم دارد تا اضافه متحقق شود، باید گفت که مقصود از ضرر منفی (نفی شده) در روایت شریفه «لاضرر و لااضرار فی الاسلام»، از سه احتمال خارج نیست: اول اضرار از ناحیه شارع به بندگان (که در عمل منتفی است)، دوم اضرار از ناحیه عباد نسبت به یکدیگر و سوم اضرار مکلف به نفس خود. این احتمالات به طریق مانعة الخلو است نه قضیه مانعة الجمع؛ زیرا فقیهان در تمام موارد ضرر

(از جانب شرع یا از شخص به دیگری یا به خود) بدون استثنا به جمله «لاضرر و لااضرار» تمسک کرده‌اند (Rezaei Isfahani, 2013, Vol. 1, p. 110). همچنین باید گفت که مراد از ضرر در این قاعده ضرر نوعی نیست، بلکه ضرر شخصی است؛ زیرا ممکن است حکمی برای شخصی ضرر و برای شخص دیگر ضرر نباشد. همچنین این ضرر واقعی است؛ زیرا احکام برای موضوعات واقعی وضع شده‌اند و مقید به علم و جهل نیستند. پس حکمی که موجب ضرر برای مکلف باشد، اعم از این که مکلف عالم به آن ضرر باشد یا جاهل، برداشته شده است (Abdollahi, 2009, pp. 262-263). ماده ضرر و ضرار هر دو بر نقص دلالت می‌کنند؛ اما ضرر مختص به نقص در مال و آبرو و بدن نیست؛ بلکه تجاوز به حقوق دیگران نیز نوعی ضرر محسوب می‌شود (Irvani, Beta, Vol. 1, p. 169).

در این راستا، قاعده «لاضرر» به منزله معیار و ترازوی فقهی، به فقیه کمک می‌کند احکام را به گونه‌ای استنباط کند که نه تنها با موازین شرعی همخوانی داشته باشد، بلکه به تحقق عدالت و جلوگیری از اضرار به دیگران نیز کمک کند. در حوزه دیپفیک، که می‌تواند به سادگی حقوق افراد را نقض کند، قاعده لاضرر به عنوان راهنمایی کلیدی عمل می‌کند. با توجه به تحولات اجتماعی و فناوری‌های نوین، این قاعده به فقیه امکان می‌دهد احکامی را تنظیم کند که با موازین شرعی هم‌سو بوده و از آسیب رساندن به حقوق و منافع عمومی جلوگیری کند.

علاوه بر این، به قاعده «لاضرر» به منزله اصلی بنیادین در حقوق عمومی نیز توجه شده است. اصل ۴۰ قانون اساسی ایران به صراحت بیان می‌کند که «هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد». این اصل به وضوح نشان می‌دهد که حقوق فردی باید در چهارچوبی عمل کند که به حقوق دیگران آسیب نرساند. همچنین بند ۵ از اصل ۴۳ همین قانون، از اضرار به غیر منع کرده است.

برای اجرایی کردن قاعده لاضرر در زمینه دیپفیک، می‌توان اقدامات زیر را انجام داد:

۱. ارزیابی جامع: قبل از توسعه و پیاده‌سازی فناوری‌های دیپفیک، ارزیابی دقیق از آثار و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و حقوقی آن ضروری است؛
 ۲. تدوین قوانین محدود کننده: قوانینی باید تدوین شوند که از سوءاستفاده از دیپفیک برای آسیب رساندن به دیگران جلوگیری کنند؛ بدون آن که آزادی‌های فردی را محدود کنند؛
 ۳. شکل‌گیری سازوکارهای نظارتی: شکل‌گیری نهادهای نظارتی برای شناسایی و پیشگیری از سوءاستفاده از این فناوری ضروری است؛ آموزش و آگاهی‌بخشی: آموزش به کاربران و توسعه‌دهندگان در مورد پیامدهای منفی دیپفیک و نحوه استفاده مسئولانه از آن ضروری است؛
 ۴. تشویق به استفاده اخلاقی: ایجاد انگیزه برای استفاده اخلاقی از این فناوری به کاهش سوءاستفاده‌ها کمک می‌کند؛
 ۵. ایجاد نظام پاسخ‌گویی: ایجاد نظام پاسخ‌گویی برای افرادی که از دیپفیک برای آسیب رساندن به دیگران استفاده می‌کنند ضروری است.
- با اجرای این اقدامات، قاعده لاضرر به منزله اصلی کلیدی در تنظیم‌گری دیپفیک عمل کرده و به حفظ حقوق و منافع عمومی کمک می‌کند.

۲-۳. قاعده دفع ضرر محتمل

این قاعده، که بر لزوم جلوگیری از ضررهای احتمالی تأکید دارد، اصل یعقلانی و اخلاقی در فقه اسلامی در نظر گرفته می‌شود. طبق این قاعده، عقل حکم می‌کند که هرگونه ضرر محتمل باید دفع شود و این حکم مستقل از شرع نیز معتبر است (Tabatabaei, Bita, Vol. 13, p. 577). مقصود از این قاعده، وجوب عقلانی دفع ضرر است؛ بدین معنا که عقل به طور مستقل بر لزوم اقدام برای جلوگیری از ضرر تأکید می‌کند. ضرر

در اینجا شامل ضرر دنیوی و اخروی است. برخی محققان، ضرر دنیوی را به موارد جدی و جبران‌ناپذیر، مانند از دست دادن جان یا اعضای بدن، محدود کرده‌اند.

در زمینه دیپ‌فیک، این قاعده اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. فناوری‌های دیپ‌فیک به راحتی به آسیب به حقوق افراد و شهرت آن‌ها منجر می‌شوند. انتشار تصاویر یا ویدئوهای جعلی اعتبار افراد را زیر سؤال می‌برد؛ بنابراین دولت و نهادهای مربوطه باید تدابیری در پیش گیرند که از وقوع این ضررها جلوگیری کنند. استناد به قاعده «دفع ضرر محتمل» ضرورت ایجاد سازوکارهای قانونی و اخلاقی برای کنترل فناوری‌های دیپ‌فیک را ایجاب می‌کند.

۲-۴. قاعده احترام

احترام به منزله مفهومی بنیادین در فقه و حقوق، به معنای منع و محرومیت از تصرف در اموری است که به حفظ کرامت انسانی و حقوق افراد مرتبط می‌شود. در لغت، احترام از ماده «حرم» به معنای منع و محرومیت است (Bostani, 1375, p. 20; Raghieb Isfahani, 1412, p. 202; Mostafavi, 1368, vol. 2, p. 229) و در اصطلاح به عدم جواز تصرف در اموری اشاره دارد که تعرض به آن‌ها به‌عنوان عمل غیرحلال و غیرشرعی تلقی می‌شود (Qazvini, 1377, p. 209). قاعده احترام، به‌ویژه در زمینه «خون مسلمان» و «مال مسلمان» و «عرض و آبروی مسلمان»، اهمیت ویژه‌ای دارد. امام جعفر صادق (ع) در روایتی می‌فرماید: «المؤمن حرام کُلُّه: عِرْضُهُ و مَالُهُ و دَمُهُ» که نشان‌دهنده حرمت و احترام به حیثیت انسان مسلمان است (Nouri, 1408, Vol. 9, p. 239).

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۲۲ قانون اساسی به‌صراحت به این موضوع پرداخته و تأکید می‌کند که «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است؛ مگر در مواردی که قانون تجویز کند». این اصل مبنای فقهی قاعده احترام را در زمینه تنظیم‌گری دیپ‌فیک تقویت می‌کند. دیپ‌فیک، به‌منزله یک فناوری نوین، قادر است به‌طور جدی به آبروی افراد آسیب بزند و این آسیب، به‌ویژه در دنیای دیجیتال امروز، به راحتی قابل تحقق است. آبرو به اعتبار و وجهت فرد در جامعه اشاره می‌کند و هر عمل یا رفتاری که موجب تضعیف آن شود ممکن است عواقب جبران‌ناپذیری برای فرد به همراه داشته باشد. امام خمینی (ره) در کتاب المکاسب المحرمه به‌صراحت بیان می‌کند که افشای آنچه خداوند مستور کرده، حتی بر فاعل آن نیز جایز نیست. (Al-Musawi Al-Khomeini, 1434, Vol. 1, p. 393). همچنین پیامبر اکرم (ص) در خطبه حجة الوداع تأکید می‌کند: «أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ دِمَاءَكُمْ و أَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ» (Ibn Shuba Harani, 1404, p. 403; Ibn Hayon, 1385, vol. 2, p. 31).

بنابراین، باتوجه به کرامت ذاتی انسان (قرآن الإسراء: ۷۰) و تأکیدات شرع بر حفظ آبرو، هر عملی که موجب تضعیف یا از بین رفتن آن شود، باید دفع گردد. قاعده احترام به‌منزله یکی از مبانی فقهی در تنظیم‌گری دیپ‌فیک می‌تواند ابزاری کارآمد برای حفاظت از حقوق فردی و اجتماعی در برابر آسیب‌های ناشی از فناوری‌های نوین استفاده شود و به ایجاد جامعه‌ای سالم کمک کند که در آن حقوق و حیثیت افراد به‌طور جدی حمایت شود.

۲-۵. قاعده تسبیب

قاعده «تسبیب» در نظام حقوقی اسلام، یکی از قواعد بنیادین مسئولیت مدنی است که به جبران خسارات ناشی از اعمال غیرمستقیم می‌پردازد. در تعریف اصطلاحی، «سبب» عبارت است از فعلی که مستقیم موجب ورود ضرر نمی‌شود، اما زمینه و مقدمات آن را فراهم می‌سازد. به عبارت دقیق‌تر، سبب شرطی است که بدون آن معلول (ضرر) محقق نمی‌شود؛ اما وجود آن به‌تنهایی برای تحقق معلول کافی نیست. این تعریف سبب را از «علت تامه» متمایز می‌کند؛ زیرا علت تامه هم وجودش وجود معلول را ایجاب می‌کند و هم عدمش عدم معلول را (Katouzian, 1997, Vol. 1, p. 266). مثال مشهور فقهی برای تسبیب، حفر چاه در معبر عمومی است که موجب سقوط افراد و ورود خسارت به آن‌ها می‌شود. در این مثال، حفر چاه «سبب» و سقوط افراد «مُسَبَّب» است (Ansari, 1427, Vol. 6, p. 222).

در اجتماع سبب و مباشر، فقها نظرات گوناگونی ارائه کرده‌اند. برخی مباشر را ضامن می‌دانند، مگر آن‌که سبب اقوی از مباشر باشد؛ به‌گونه‌ای که عرفاً اتلاف به سبب نسبت داده شود (Tusi, 1387, vol. 3, p. 261; Najafi, 1404, vol. 37, p. 46). برخی معیار را عرف دانسته و هر کسی را که عرف مسئول بداند، ضامن می‌دانند (Mohaqq Helli, 1408, Vol. 4, p. 211). این اختلاف، پیچیدگی تعیین مسئولیت در دخالت چند عامل را نشان می‌دهد.

فناوری دیپ‌فیک، با قابلیت ایجاد و انتشار محتوای جعلی و دست‌کاری‌شده، چالش‌های جدیدی را در زمینه‌های مختلف از جمله حقوق، اخلاق و امنیت اجتماعی ایجاد کرده است. از منظر قاعده‌تسبیب، این فناوری به‌منزله ابزاری برای ایجاد ضرر به‌صورت غیرمستقیم استفاده می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، تولید و انتشار محتوای دیپ‌فیک، به‌خودی‌خود و به‌صورت مستقیم موجب ورود ضرر نمی‌شود، بلکه با ایجاد زمینه‌ای کاذب و فریبنده، به وقوع آسیب‌های جدی منجر می‌شود. برای نمونه، انتشار دیپ‌فیکی که در آن فردی سخنانی خلاف واقع را بیان می‌کند به‌شدت به اعتبار و حیثیت او لطمه می‌زند. در این حالت، تولیدکننده و منتشرکننده دیپ‌فیک، به‌عنوان «سبب» ورود ضرر شناخته می‌شوند؛ زیرا عمل آن‌ها زمینه لازم برای تخریب اعتبار فرد را فراهم کرده است. این موضوع، به‌ویژه در مواردی که دیپ‌فیک به‌صورت گسترده در فضای مجازی منتشر شود، اهمیت بیشتری می‌یابد؛ زیرا دامنه تأثیرگذاری آن بسیار وسیع خواهد بود. همچنین از دیپ‌فیک برای اهداف مجرمانه دیگری مانند اخاذی، کلاهبرداری و انتشار اخبار کذب استفاده می‌شود. در تمامی این موارد، به قاعده‌تسبیب به‌منزله مبنایی برای تعیین مسئولیت کیفری و مدنی مرتکبان استناد می‌شود.

توسعه: باتوجه‌به پیچیدگی‌های فنی دیپ‌فیک و گستردگی انتشار آن در فضای مجازی، تعیین دقیق مسئولیت در این زمینه نیازمند بررسی دقیق‌تر عوامل مختلف از جمله قصدونیت مرتکب، نحوه انتشار محتوا و قابلیت تشخیص دیپ‌فیک توسط مخاطبان است. قانون‌گذار با در نظر گرفتن قاعده‌تسبیب و سایر اصول حقوقی و اخلاقی، باید چهارچوب قانونی مناسبی را برای مقابله با سوءاستفاده از دیپ‌فیک تدوین کند. این چهارچوب باید شامل موارد زیر باشد: جرم‌انگاری رفتارهای مشخص (تولید و انتشار دیپ‌فیک با قصد ایراد ضرر، نشر اکاذیب، هتک حیثیت، اخاذی و کلاهبرداری)، تعیین مسئولیت‌های متناسب (مسئولیت تولیدکنندگان، منتشرکنندگان، بازنشردهندگان و پلتفرم‌های انتشار محتوا) و سازوکارهای جبران خسارت (سازوکارهایی مؤثر و کارآمد برای جبران خسارت قربانیان دیپ‌فیک).

۲-۶. قاعده غرور

قاعده «ان المغرور یرجع الی من غره» به معنای این است که شخص فریب‌خورده قادر است برای جبران خسارات به فردی که او را فریب داده مراجعه کند. این قاعده یکی از عوامل مسئولیت و ضمان در فقه شناخته می‌شود و در موارد دیپ‌فیک، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. طبق این قاعده، اگر فردی از طریق شخص دیگری فریب بخورد و ضرری متحمل شود، حق دارد از فریب‌دهنده خسارت بگیرد؛ حتی اگر فریب‌دهنده قصد آسیب نداشته باشد (Bojnourdi, 1419, Vol. 1, p. 269).

در دنیای دیجیتال امروز، دیپ‌فیک به‌راحتی به حیثیت افراد آسیب می‌زند و فریب‌خورده می‌تواند با استناد به این قاعده، جبران خسارت را مطالبه کند. برخی علما، از جمله علامه حلی، محقق کرکی (Muhaqqeh Karki, 1414, vol. 13, p. 295) و صاحب جواهر (Najafi, 1404, vol. 37, p. 145). این قاعده را به کلام معصومین نسبت می‌دهند و بر اهمیت آن در فقه اسلامی تأکید می‌کنند. همچنین دلایل متعددی مانند بنای عقلا و قاعده‌تسبیب بر حق فریب‌خورده تأکید دارند. این قاعده نه‌تنها در متون فقهی، بلکه در عرف اجتماعی نیز پذیرفته شده و به حق فریب‌خورده برای مراجعه به فریب‌دهنده اشاره دارد (Hosseini Maraghi, 1417, p. 324).

در زمینه دیپ‌فیک، این قاعده به‌منزله ابزاری مهم در شناسایی و محاسبه مسئولیت افرادی استفاده می‌شود که از طریق این فناوری به دیگران آسیب می‌زنند. برای مثال، اگر فردی با استفاده از فناوری دیپ‌فیک اطلاعات نادرستی درباره شخص دیگری منتشر کند، فریب‌خورده می‌تواند با استناد به این قاعده، از فریب‌دهنده درخواست جبران خسارت کند. درنهایت، قاعده «ان المغرور یرجع الی من غره» به‌منزله مبنایی

فقهی در تنظیم‌گری دیپ‌فیک، به حفاظت از حقوق فردی و اجتماعی در برابر آسیب‌های ناشی از فناوری‌های نوین کمک می‌کند. این قاعده نه تنها مسئولیت افراد را مشخص می‌کند، بلکه بر لزوم شفافیت و افشای ماهیت و کاربردهای فناوری دیپ‌فیک نیز تأکید دارد؛ زیرا این امر از فریب خوردن افراد و ورود خسارت به آنان جلوگیری می‌کند.

۷-۲. تطبیق عنوان فقهی تدلیس بر دیپ‌فیک

«دَلَس» به معنای خدعه و فریب است و «تدلیس» به معنای پنهان کردن عیب کالا از خریدار و نیرنگ‌سازی شناخته می‌شود (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۶۰۵). در فقه، تدلیس به منزله یکی از معاملات محرم مطرح است (Shahid Awal, 1412, Vol. 1, p. 205). فقها معتقدند که همه اعمال فریبنده موجب تدلیس نیستند و برخی اقدامات متعارف تجاری، مانند تزیین کالا، در حد متعارف خیار تدلیس محسوب نمی‌شوند (Shahid Thani, 1410, vol. 3, p. 289; Hurr Ameli, 1409, vol. 17, pp. 382-384; Khoei, 1377, vol. 5, pp. 198, 205). برای تحقق تدلیس، قصد فریب طرف عقد ضروری است؛ به عبارت دیگر، اگر فردی بدون قصد فریب اقدام نادرستی کند، نمی‌توان او را مرتکب تدلیس شناخت (Shahid Thani, 1410, vol. 5, pp. 395-396; Mohaqiq Karki, 1414, vol. 14, pp. 282-286; Najafi, 1404, vol. 8, p. 241). حقوق‌دانان نیز وجود قصد فریب را برای تحقق تدلیس ضروری دانسته و آن را به اصول مسئولیت مدنی نزدیک‌تر می‌دانند تا به جرم مدنی (Hejazi, 1402, pp. 1046-1047; Katouzian, 1376, vol. 5, pp. 333-335). در حوزه دیپ‌فیک، سوءاستفاده از این فناوری می‌تواند نوعی تدلیس به شمار آید. برای مثال، تولید محتوای جعلی با هدف پنهان کردن حقایق و فریب افکار عمومی یا استفاده از دیپ‌فیک برای اهداف مخرب امنیتی و سیاسی، در زمره تدلیس قرار می‌گیرد. عنوان فقهی تدلیس بر حرمت پنهان کردن عیب و جلوه دادن آن به صورت مطلوب تأکید دارد. بنابراین، دولت به منزله متولی حفظ نظم و امنیت عمومی، باید از بروز هرگونه اقدام مغایر با موازین شرعی و قانونی جلوگیری کند. وظیفه دولت این است که ضمن حفاظت از حقوق فردی و آزادی‌های شهروندی، از سوءاستفاده از فناوری دیپ‌فیک پیشگیری کرده و زمینه‌ساز تحقق حکمرانی خوب در این عرصه باشد.

در انتهای این بخش، لازم است به قوانین موجودی اشاره شود که باید در راستای این فناوری با تغییراتی به کار گرفته شوند. ماده ۶، ۱۶ و ۱۸ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ به‌طور خاص به جعل رایانه‌ای و دسترسی غیرمجاز به اطلاعات اشاره دارند. ماده ۶ به دسترسی غیرمجاز به سیستم‌های رایانه‌ای و تغییر یا افشای اطلاعات می‌پردازد و مبنایی برای جرم‌انگاری سوءاستفاده از اطلاعات در تولید محتوای جعلی است. همچنین، ماده ۱۶ تولید و انتشار محتوای غیراخلاقی را جرم می‌شناسد و در حوزه دیپ‌فیک برای جرم‌انگاری تخریب حیثیت افراد استفاده می‌شود. علاوه بر این، ماده ۱۸ به سرقت و تخریب اطلاعات کاربران اشاره دارد که در زمینه دیپ‌فیک می‌تواند به تهدید امنیت ملی منجر شود. همچنین، ماده ۱۳۱ قانون جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ به ممنوعیت تغییر و حذف اطلاعات به‌صورت غیرمجاز اشاره دارد. در حوزه فناوری دیپ‌فیک، استفاده سوء از این فناوری به نقض حقوق و کرامت افراد منجر می‌شود. این ماده همچنین به حفظ محرمانگی و حریم خصوصی اشاره دارد. ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ نیز به جرم جعل «داده پیام» در بستر مبادلات الکترونیکی اشاره کرده و مجازات‌هایی برای آن در نظر گرفته است. این ماده ضرورت پیشگیری از سوءاستفاده و مسئولیت‌پذیری کاربران را تقویت می‌کند. اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی نیز به حقوق بنیادین انسان‌ها از جمله حق حیات، آزادی، امنیت و حریم خصوصی اشاره دارند. میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، که در سال ۱۹۶۶ به تصویب رسیده است، مجموعه‌ای از حقوق و آزادی‌های اساسی انسان را تضمین می‌کند و بر اصول حاکمیت قانون، برابری و عدالت تأکید دارد. همچنین اصول اخلاقی هوش مصنوعی اتحادیه اروپا، که در سال ۲۰۱۹ تدوین شده است، شامل احترام به حقوق بشر، عدالت، شفافیت و امنیت است. این اصول به‌منزله مبنای تنظیم‌ری در حوزه فناوری دیپ‌فیک استفاده می‌شود.

۳. اصول حاکم بر الگوی فقهی - حقوقی تنظیم‌گری دیپ‌فیک در پرتو فقه حکومتی

این بخش به بررسی اصول بنیادینی می‌پردازد که چهارچوب فقهی - حقوقی برای تنظیم‌گری پدیده نوظهور دیپ‌فیک را در پرتو فقه حکومتی شکل می‌دهند. این اصول ضمن ریشه داشتن در آموزه‌های اسلامی، با اقتضائات و چالش‌های این فناوری نوین انطباق یافته‌اند.

۳-۱. اصل عدالت و انصاف

عدالت، به منزله یکی از ارکان اساسی نظام اسلامی، به معنای قرار دادن هر چیز در جایگاه شایسته خود و رعایت مساوات و پرهیز از هرگونه تبعیض نارواست. بر این مفهوم، در آیات متعددی از قرآن کریم تأکید شده است؛ از جمله «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (90: Nahl) و «وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ» (58: Nesa). همچنین در روایات اسلامی، عدالت «میزان» و «قوام» جامعه معرفی شده است (Amimi Amadi, 1410, p. 50). در زمینه تنظیم‌گری دیپ‌فیک، اصل عدالت اقتضا می‌کند که در مواجهه با تولیدکنندگان و قربانیان محتوای جعلی، رفتاری عادلانه و منصفانه اتخاذ شود. این امر مستلزم تدوین قوانینی است که ضمن تضمین حقوق همه افراد جامعه، به ویژه حقوق متهم (مانند اصل برائت و حق دفاع)، از هرگونه تبعیض و اجحاف جلوگیری کند. به عبارت دیگر، قوانین و رویه‌های مربوط به دیپ‌فیک باید به گونه‌ای طراحی شود که هم از سوءاستفاده از این فناوری جلوگیری کرده و هم حقوق افرادی را که به ناحق متهم می‌شوند تضمین کند.

۳-۲. اصل صحت و دقت (لزوم اجتناب از کذب)

پرهیز از دروغ و نشر اکاذیب، از اصول اخلاقی و فقهی مسلم در اسلام است. بر این اصل، در آیاتی مانند «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ» (30: Hajj) و روایاتی مانند «إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ» (86: Nouri, 1408, vol. 9, p. 86) تأکید شده است. در زمینه دیپ‌فیک، این اصل بر لزوم جلوگیری از انتشار محتوای تأیید شده و حفظ اعتبار و اعتماد عمومی در فضای مجازی تأکید دارد. این امر مستلزم ایجاد سازوکارهایی برای راستی‌آزمایی اطلاعات و شناسایی محتوای جعلی است. توسعه فناوری‌های تشخیص دیپ‌فیک، همکاری با پلتفرم‌های رسانه‌ای و آموزش سواد رسانه‌ای به کاربران، از جمله راهکارهای تحقق این اصل به شمار می‌رود.

۳-۳. اصل تناسب (عدم تجاوز از حد)

اصل تناسب که در فقه با عناوینی مانند «لاضرر» و «نفي عسر وحرج» و نیز در مباحث مربوط به قصاص و دیات مورد بحث قرار می‌گیرد، به معنای تناسب میان جرم و مجازات و پرهیز از اعمال مجازات‌های نامتناسب و ظالمانه است. این اصل ریشه در ادله‌ای مانند «وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (190: Al-Baqarah) و قاعده فقهی «لاضرر» دارد. در زمینه دیپ‌فیک، اصل تناسب اقتضا می‌کند که مجازات‌های در نظر گرفته شده برای جرایم مرتبط با این فناوری، متناسب با شدت جرم و میزان خسارات وارده باشد. این امر از اعمال مجازات‌های سنگین و غیرضروری، که ممکن است به بی‌اعتمادی عمومی و نارضایتی اجتماعی منجر شود، جلوگیری می‌کند.

۳-۴. اصل ضرورت (دفع افسد به فاسد)

اصل ضرورت، که در فقه با قاعده «الضرورات تبيح المحظورات» و «دفع افسد به فاسد» تبیین می‌شود، به معنای جواز انجام برخی اقدامات در شرایط اضطراری و برای دفع ضرر بزرگ‌تر است. این اصل، مستند به ادله‌ای مانند «فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ» (Al-Baqarah: 173) است. در زمینه دیپ‌فیک، این اصل توجیه‌گر محدودیت‌های احتمالی بر آزادی‌های فردی برای حفظ امنیت جامعه و جلوگیری از خسارات ناشی از انتشار محتوای جعلی است. باین حال، هرگونه محدودیتی باید با رعایت دقیق شرایط ضرورت و با کمترین میزان ممکن اعمال شود تا از تضییع حقوق و آزادی‌های مشروع افراد جلوگیری شود.

۴. ارکان اصلی چهارچوب تنظیم‌گری دیپ‌فیک در پرتو فقه حکومتی

این بخش به تشریح ارکان بنیادینی می‌پردازد که چهارچوب تنظیم‌گری مؤثر برای مقابله با چالش‌های ناشی از فناوری دیپ‌فیک را شکل می‌دهند. این ارکان، با تأکید بر مبانی فقهی و حقوقی، به دنبال ایجاد سازوکارهایی جامع و کارآمد برای مدیریت این پدیده نوظهورند.

۴-۱. رکن اول: تعریف و شناسایی دیپ‌فیک

رکن اصلی این چهارچوب، تعریف دقیق و جامع دیپ‌فیک است، تعریفی که بتواند مبنای قانون‌گذاری و پیگیری‌های حقوقی قرار گیرد. این تعریف باید شامل عناصر کلیدی مانند استفاده از فناوری‌های نوین (به‌ویژه هوش مصنوعی) برای تولید یا دست‌کاری محتوای چندرسانه‌ای، قصد فریب مخاطب و پتانسیل ایجاد خسارت باشد. تفکیک دیپ‌فیک از مفاهیم مرتبط مانند دست‌کاری دیجیتال و هک نیز ضروری است. شناسایی دقیق محتوای دیپ‌فیک نیازمند معیارهای چندگانه است: معیارهای فنی شامل تحلیل‌های پیشرفته داده‌های چندرسانه‌ای، معیارهای محتوایی شامل بررسی تطابق محتوا با واقعیت و شناخت گونه‌های مختلف دیپ‌فیک مانند جعل چهره، صدا، ویدئو و متن. اگرچه تعریف و شناسایی دیپ‌فیک در ظاهر جنبه فنی دارد، اما پیش‌نیازی اساسی برای اعمال اصول فقهی و حقوقی است. تعیین مصادیق دقیق دیپ‌فیک در تعیین مسئولیت کیفری و مدنی و تدوین قوانین مرتبط نقش دارد. از منظر فقه تقنین، تعریف دقیق موضوع مبنای وضع قوانین شرعی و انطباق آن‌ها با موازین اسلامی است. بدون تعریف دقیق دیپ‌فیک، اعمال اصول فقهی مانند منع ضرر، منع غرر و لزوم حفظ نظام اجتماعی ممکن نیست. از منظر حقوق نیز، تعریف دقیق جرم رکن اساسی برای تحقق عدالت کیفری و تعیین مجازات‌های متناسب است. این تعریف نه تنها به تشخیص مصادیق مجرمانه کمک می‌کند، بلکه زمینه را برای اعمال اصول فقهی و حقوقی در راستای حفظ حقوق افراد و جامعه فراهم می‌سازد.

۴-۲. رکن دوم: شناسایی نهادهای مسئول تنظیم‌گری

در راستای ایجاد چهارچوب تنظیم‌گری مؤثر برای دیپ‌فیک، این رکن با تکیه بر اصل تفکیک قوا، نقش هریک از قوای سه‌گانه (قضایی، مقننه و مجریه) را در این زمینه مشخص می‌کند. قوه قضاییه مسئول رسیدگی به جرایم مرتبط با دیپ‌فیک، صدور احکام و تفسیر قوانین است. قوه مقننه وظیفه تدوین قوانین جامع و کارآمد برای پیشگیری، مقابله و تعیین مجازات‌های متناسب را برعهده دارد. قوه مجریه نیز مسئول اجرای قوانین، نظارت بر فعالیت‌های مرتبط و همکاری با سایر نهادهاست. برای ایجاد یک نظام تنظیم‌گری کارآمد، وجود نهادی هماهنگ کننده ضروری است. این نهاد با نظارت بر اجرای قوانین، هماهنگی بین قوا، تسهیل تبادل اطلاعات، ارائه پیشنهادهایی برای بهبود قوانین و حل اختلافات بین نهادها، نقش کلیدی ایفا می‌کند. این ساختار حکمرانی، ضمن افزایش کارایی، کاهش موازی‌کاری و افزایش شفافیت، به ایجاد فضایی امن‌تر در فضای مجازی کمک می‌کند. این تقسیم وظایف و ایجاد نهاد هماهنگ کننده، نه تنها از تداخل وظایف جلوگیری می‌کند، بلکه با ایجاد هم‌افزایی بین نهادهای مختلف، به تحقق اهداف تنظیم‌گری در حوزه دیپ‌فیک کمک شایانی می‌کند.

۴-۳. رکن سوم: تدوین قوانین و مقررات

برای تنظیم‌گری مؤثر دیپ‌فیک، تدوین قوانین و مقررات جامع و کارآمد رکن اساسی به شمار می‌رود. هدف اصلی این رکن، تدوین چهارچوبی قانونی قوی برای پیشگیری از تولید و انتشار محتوای جعلی و تعیین مجازات‌های متناسب برای مرتکبان است. این امر مستلزم جرم‌انگاری دقیق تولید و انتشار محتوای جعلی، تعیین مجازات‌های بازدارنده و طراحی سازوکارهای نظارتی قوی است. قوانین باید عناصر تشکیل دهنده جرم دیپ‌فیک را به روشنی تعریف کرده و مجازات‌های متناسب را در نظر بگیرند. همچنین، راه‌اندازی سامانه‌های تشخیص خودکار محتوای جعلی، توسعه فناوری‌های شناسایی و تشکیل کمیته‌های تخصصی برای بررسی شکایات و تخلفات ضروری است. تدوین این قوانین با چالش‌هایی نظیر سرعت بالای تغییرات فناوری و یافتن تعادل بین آزادی بیان و امنیت روبه‌روست. با این حال، تدوین قوانین کارآمد برای حفظ امنیت و سلامت فضای مجازی و جلوگیری از سوءاستفاده از فناوری‌های نوین، امری حیاتی است.

۴-۴. رکن چهارم: حمایت از حقوق افراد و جامعه

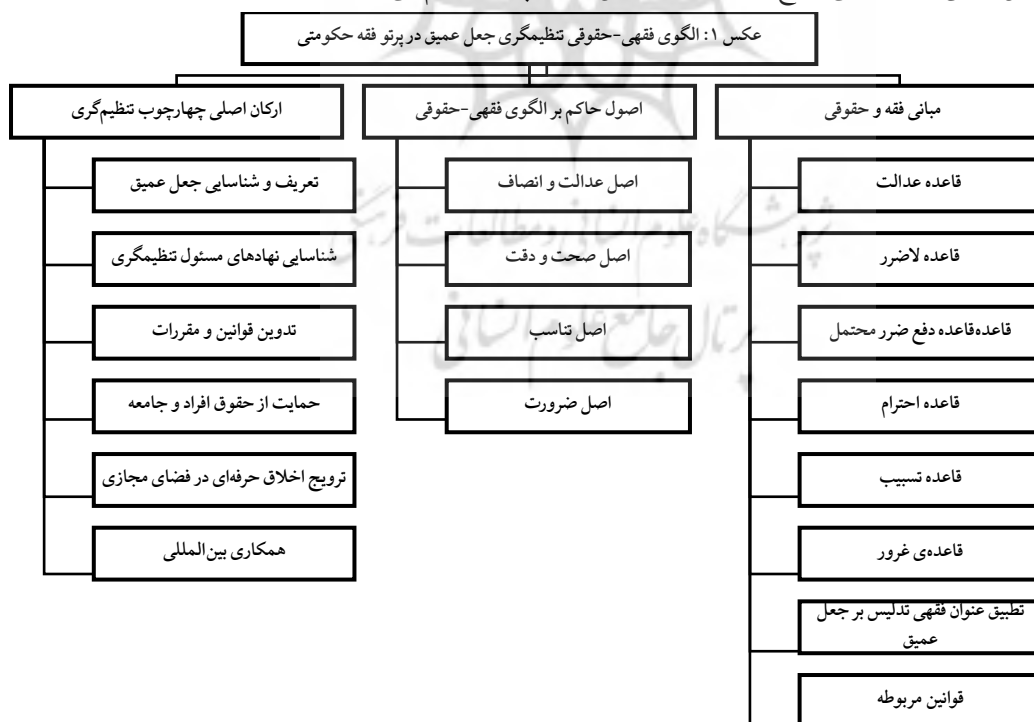
حمایت از حقوق افراد و جامعه در برابر آسیب‌های دیپ‌فیک از اهمیت بسزایی برخوردار است. طراحی سازوکارهای حمایتی و پیشگیرانه، از جمله طراحی سازوکارهای ساده برای ثبت شکایات (حتی ناشناس)، حمایت از قربانیان از طریق ارائه خدمات مشاوره‌ای، حقوقی و مالی، و ارتقای آگاهی عمومی در مورد خطرات دیپ‌فیک و آموزش روش‌های تشخیص محتوای جعلی، از جمله اقدامات ضروری در این راستاست. این امر نشان می‌دهد که تنظیم‌گری دیپ‌فیک صرفاً به جنبه‌های فنی و حقوقی محدود نمی‌شود؛ بلکه به ابعاد اجتماعی و انسانی آن نیز باید توجه شود.

۴-۵. رکن پنجم: ترویج اخلاق حرفه‌ای در فضای مجازی

ترویج اخلاق حرفه‌ای در فضای مجازی نیز رکن دیگری است که با توانمندسازی افراد برای تشخیص اطلاعات صحیح از نادرست و مقابله با انتشار اخبار جعلی، به ایجاد فضای مجازی سالم‌تر کمک می‌کند. آموزش مهارت‌های تشخیص اخبار جعلی، ارزیابی انتقادی اطلاعات و ترویج فرهنگ پرسشگری، همراه با حمایت از رسانه‌های معتبر و تقویت مسئولیت‌پذیری در انتشار اطلاعات، از جمله اقدامات مؤثر در این زمینه است.

۴-۶. رکن ششم: همکاری بین‌المللی

از آنجاکه دیپ‌فیک چالشی فرامرزی است، همکاری بین‌المللی رکن حیاتی دیگری است. تشکیل گروه‌های کاری مشترک، تبادل اطلاعات و تجربیات، هماهنگی قوانین با استانداردهای بین‌المللی و راه‌اندازی پایگاه‌های داده مشترک، از جمله اقدامات ضروری برای مقابله مؤثر با این پدیده است. این همکاری نشان می‌دهد که مقابله با دیپ‌فیک نیازمند تلاش‌های هماهنگ در سطح جهانی است. این مجموعه اقدامات قانونی، حمایتی، آموزشی و بین‌المللی، چهارچوبی جامع برای مقابله با چالش‌های دیپ‌فیک فراهم می‌آورد.

نتیجه‌گیری

ظهور پدیده دیپ‌فیک ناشی از پیشرفت‌های پرشتاب فناوری، چالش‌های جدی برای حوزه‌های مختلف از جمله حقوق، امنیت، رسانه و اعتماد عمومی در پی داشته است. این پژوهش با بررسی چالش‌های تنظیم‌گری دیپ‌فیک و ارائه الگوی فقهی - حقوقی برای حکمرانی بر این فناوری، به این نتیجه رسیده است که قوانین موجود به‌تنهایی قادر به مقابله مؤثر با این پدیده نیستند و نیازمند رویکردی جامع و متناسب با ویژگی‌های خاص دیپ‌فیک هستیم. چالش‌های اصلی شامل عدم انطباق قوانین موجود با فناوری‌های نوین، دشواری شناسایی و مقابله با تکنیک‌های پیچیده جعل، کمبود آگاهی عمومی و مسائل مرتبط با حقوق بشر است. براساس یافته‌های این پژوهش و با تکیه بر اصول فقهی (مانند عدالت، لاضرر، مصلحت و حفظ نظام) و اصول حقوقی، چهارچوبی جامع برای مقابله با دیپ‌فیک پیشنهاد می‌شود. این چهارچوب ضمن بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود در قوانین جاری (مانند مواد ۶، ۱۶ و ۱۸ قانون جرایم رایانه‌ای، ماده ۱۳۱ قانون جرایم نیروهای مسلح و ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیکی) بر تدوین «قانون جامع مقابله با دیپ‌فیک» تأکید دارد. این قانون باید شامل موارد زیر باشد:

۱. تعریف جامع و دقیق دیپ‌فیک: ارائه تعریفی که ضمن پوشش انواع دیپ‌فیک (تصویری، صوتی، متنی و ترکیبی)، عناصر کلیدی آن (استفاده از فناوری‌های نوین، قصد فریب یا اضرار، پتانسیل ایجاد خسارت) را به‌روشنی مشخص کند و آن را از سایر اشکال دست‌کاری رسانه‌ای متمایز سازد.

۲. جرم‌انگاری تفصیلی رفتارهای مرتبط: جرم‌انگاری دقیق و تفصیلی رفتارهای مرتبط با دیپ‌فیک، شامل:

الف. تولید، انتشار، بازنشر، توزیع و استفاده از دیپ‌فیک با قصد فریب، افتراء، هتک حیثیت، اخاذی، تهدید، تبلیغات منفی، دخالت در انتخابات، اخلال در نظم عمومی، نقض حریم خصوصی، کلاهبرداری و سایر اهداف غیرقانونی.

ب. فروش، توزیع، ارائه خدمات و آموزش تولید دیپ‌فیک با اهداف مجرمانه.

۳. تعیین مجازات‌های متناسب و بازدارنده: تعیین مجازات‌های متناسب با شدت جرم و میزان خسارت وارده، شامل جزای نقدی سنگین، حبس‌های متناسب، محرومیت از حقوق اجتماعی، ممنوعیت از فعالیت در فضای مجازی و مصادره ابزار و تجهیزات.

۴. مسئولیت قانونی پلتفرم‌ها و ارائه‌دهندگان خدمات میزبانی: تعیین دقیق مسئولیت قانونی پلتفرم‌ها و ارائه‌دهندگان خدمات میزبانی در قبال انتشار دیپ‌فیک، شامل:

الف. الزام به اتخاذ تدابیر پیشگیرانه مؤثر (مانند استفاده از الگوریتم‌های پیشرفته تشخیص دیپ‌فیک، سیستم‌های گزارش‌دهی کارآمد و بررسی محتوای پرخطر)؛

ب. الزام به حذف سریع محتوای جعلی پس از اطلاع و ارائه پاسخ شفاف به گزارش‌های کاربران؛

ج. همکاری مؤثر با مراجع قضایی و ارائه اطلاعات لازم در صورت درخواست؛

د. تعیین سازوکارهای قانونی برای پاسخ‌گویی پلتفرم‌ها در صورت عدم انجام وظایف خود و اعمال جریمه‌های متناسب.

۵. حمایت جامع و مؤثر از قربانیان: طراحی سازوکارهای قانونی برای حمایت جامع و مؤثر از قربانیان دیپ‌فیک، شامل:

الف. جبران خسارت‌های مادی و معنوی وارده به قربانیان به‌صورت سریع و مؤثر؛

ب. ارائه خدمات مشاوره‌ای، حقوقی، روان‌شناختی و پزشکی به قربانیان؛

ج. ایجاد سازوکار سریع و آسان برای ثبت شکایات و پیگیری قانونی با حفظ محرمانگی اطلاعات قربانیان؛

د. حفاظت از هویت قربانیان در مراحل دادرسی و جلوگیری از انتشار اطلاعات شخصی آن‌ها.

۶. تدوین و اجرای سازوکارهای پیشگیرانه مؤثر:

الف. الزام به درج برجسب یا نشانگر مشخص بر محتوایی که با استفاده از هوش مصنوعی تولید یا دست‌کاری شده است، با تعیین استثنائات مشخص (مانند آثار هنری، طنز و آموزش).

- ب. تشویق، حمایت و ارائه مشوق‌های مالی و قانونی برای توسعه و استفاده از فناوری‌های تشخیص دیپ‌فیک؛
- ج. حمایت از تحقیقات و پژوهش‌ها در زمینه مقابله با دیپ‌فیک و اختصاص بودجه مناسب برای این منظور؛
- د. تدوین استانداردهای فنی و اخلاقی برای تولید و استفاده از محتوای تولید شده باهوش مصنوعی؛
- ح. اجرای برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی عمومی در زمینه سواد رسانه‌ای دیجیتال و تشخیص دیپ‌فیک.
۷. تشکیل «شورای ملی مقابله با دیپ‌فیک» به‌منزله نهاد سیاست‌گذار، هماهنگ‌کننده و ناظر: این شورا با عضویت نمایندگان قوای سه‌گانه، متخصصان حقوقی، فنی، رسانه، نهادهای مدنی، پلیس فتا و سایر نهادهای ذی‌ربط، وظایف زیر را برعهده خواهد داشت:
- الف. تدوین سیاست‌های کلی و راهبردهای ملی در زمینه مقابله با دیپ‌فیک و ارائه پیشنهادهایی برای اصلاح و بهبود آن؛
- ب. هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی، قضایی، انتظامی و امنیتی در زمینه مقابله با دیپ‌فیک؛
- ج. نظارت مستمر بر اجرای قانون جامع مقابله با دیپ‌فیک و ارائه پیشنهادهایی برای اصلاح و بهبود آن؛
- د. تدوین دستورالعمل‌های اجرایی برای پلتفرم‌ها، ارائه‌دهندگان خدمات میزبانی و سایر ذی‌نفعان؛
- ح. همکاری بین‌المللی و تبادل تجربیات با سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی؛
- خ. ارزیابی و پایش مستمر تهدیدات و چالش‌های جدید در این حوزه و ارائه راهکارهای پیشگیرانه.
۸. اصلاح قوانین موجود و ایجاد ساختار قضایی تخصصی: اصلاح قوانین موجود (مانند قانون جرایم رایانه‌ای، قانون مطبوعات و رسانه‌ها و قانون تجارت الکترونیکی) برای هماهنگی با قانون جامع مقابله با دیپ‌فیک و پوشش دقیق‌تر جنبه‌های مرتبط. همچنین راه‌اندازی شعب ویژه در دادسراها و دادگاه‌ها با قضات و کارشناسان متخصص در حوزه فناوری اطلاعات، حقوق رسانه و جرایم سایبری برای رسیدگی سریع، تخصصی و مؤثر به جرایم دیپ‌فیک.

منابع

- بستانی، فواد افرام (۱۳۷۵). فرهنگ ابجدی. ترجمه رضا مهیار. تهران: اسلامی.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۰). سخنرانی در جمع علما و مدرسان حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه. [لینک](#)
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۶). بیانات در مراسم هشتمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله). [لینک](#)
- رشاد، علی اکبر (۱۳۸۱). اجتهاد موجود و اجتهاد مطلوب. پژوهش و حوزه، ۱۲، ۲۵-۴۳. [لینک](#)
- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۹۲). وسائل العباد فی يوم التناد. قم: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
- روسو، ژان ژاک (۱۳۸۶). قرارداد اجتماعی. ترجمه مرتضی کلانتریان. تهران: آگاه.
- صادق‌زاده طباطبایی، سید محمود (۱۳۹۳). درآمدی بر تطبیق قاعده عدالت. فقه و اصول، ۹۸ (۴۶)، ۱۴۳-۱۵۸.
- <https://doi.org/10.22067/fiqh.v46i18.26168>
- عبداللهی، عبدالکریم (۱۳۸۸). قواعدی از فقه. قم: بوستان کتاب قم.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶). حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۳). مبانی حقوق عمومی. تهران: میزان.
- محامد، علی (۱۳۸۵). بررسی قاعده عدل و انصاف و آثار آن. پژوهش‌های فلسفی - کلامی، ۳۰ (۸)، ۲۳۵-۲۷۰.
- <https://doi.org/10.22091/pfk.2006.273>
- مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۴۰۳). سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران. [لینک](#)
- موسوی خمینی، سیدروح الله (۱۳۶۷). صحیفه امام خمینی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- مهریزی، مهدی (۱۳۷۶). فقه حکومتی. نقد و نظر، ۱۲ (۳)، ۱۴۱-۱۶۵. [لینک](#)
- پروین، خیرالله و اصلانی، فیروز (۱۳۹۱). اصول و مبانی حقوق اساسی. تهران: دانشگاه تهران.

[منابع عربی]

- آل‌کاشف‌الغطاء، محمدحسین (۱۳۵۹). تحریر المجله. نجف: مرکز تحقیقات و الدراسات العلمیه.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴). تحف العقول. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
- ابن حیون، نعمان بن محمد (۱۳۸۵). دعائم الإسلام، محقق آصف فیضی. قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).
- انصاری، مرتضی (۱۴۲۷). المکاسب. بیروت: مؤسسه النور للمطبوعات.
- ایروانی، باقر (بی‌تا). دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالي علی المذهب الجعفري. قم: مؤسسه الفقه للطباعة و النشر.
- بجنوردی، حسن (۱۴۱۹). القواعد الفقهیه (محمدحسین درایتی و مهدی مهریزی). قم: نشر الهادی.
- حسینی مراغی، عبد الفتاح بن علی (۱۴۱۷). العناوین الفقهیه. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰). غرر الحکم و دررالکلم. مصحح مهدی رجایی. قم: دار الکتاب الإسلامی.
- حجازی، عبدالحی (۱۴۰۲). النظرية العامة للالتزام. کویت: جامعه الکویت.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹). تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة. قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).
- خوئی، ابوالقاسم (۱۳۷۷). مصباح الفقاهة. ج ۵. مکتبه الداوری.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). مفردات ألفاظ القرآن. دار القلم.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۹۲). وسائل العباد فی يوم التناد. قم: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.

- شهید اول، محمدبن مکی (۱۹۹۱). الدروس الشرعية في فقه الإمامية. قم: مؤسسه النشر الإسلامي.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۹۹۰). الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية. نجف: جامعة النجف الدينية | مكتبة الدواری.
- طباطبایی، سید محمدحسین (بی تا). تفسیر المیزان. ترجمه محمدباقر موسوی. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. دفتر انتشارات اسلامی.
- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). مجمع البحرين. تهران: مكتبة المرتضوية.
- طوسی، محمدبن حسن (۱۳۸۷). المبسوط في فقه الإمامية. تهران: مكتبة المرتضوية.
- قزوینی، علی بن اسماعیل (۱۳۷۷). رسالة في العدالة. قم: مؤسسة النشر الإسلامي.
- محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸). شرائع الإسلام في مسائل الحلال والحرام. قم: اسماعیلیان.
- محقق کرکی، علی بن حسین (۱۴۱۴). جامع المقاصد في شرح القواعد. قم: مؤسسة آل البيت.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقيق في كلمات القرآن الكريم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مظفر، محمد رضا (۱۳۷۰). اصول الفقه. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مرکز انتشارات.
- موسوی خمینی، سیدروح الله (۱۴۳۴). المكاسب المحرمة. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴). جواهر الکلام. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- نراقی، احمدبن محمد مهدی (۱۴۱۷). عوائد الأيام. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل. قم: مؤسسة آل البيت.
- Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15-25.
<https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004>
- Maniyal, V., & Kumar, V. (2024). Unveiling the deepfake dilemma: Framework, classification, and future trajectories. *IT Professional*, 26(2), 32-38. <https://doi.org/10.1109/MITP.2024.3369948>
- Mann, D. (2022). Fake It Till You Make It. *JACC: Basic to Translational Science*, 1(7), 99-100.
<https://www.jacc.org/doi/10.1016/j.jacbts.2021.12.004>
- Westerlund, M. (2019). The Emergence of Deepfake Technology: A Review. *Technology Innovation Management Review*, 9, 39-52. <https://doi.org/10.22215/timreview/1282>
- [In Persian]**
- Abdollahi, A. (2009). Rules of Jurisprudence. Boostan Ketab Qom.
- Al-Musawi Al-Khomeini, S. R. (2013). *Al-Makasib al-Muharramah*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Approval of the Supreme Council of the Cultural Revolution. (2022, July 21). National Document of Artificial Intelligence of the Islamic Republic of Iran. Retrieved from <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1811432>.
- (Note: The Persian date corresponds to approximately July 21, 2022, not 2024)
- Bostani, Fawad Afram (1996). *Abjadi Dictionary*. translated by Reza Mahyar. Tehran: Islamic.
- Katouzian, N. (1997). *Civil Law: General Rules of Contracts*. Tehran: Enteshar Joint Stock Company.

- Katouzian, N. (2004). *Foundations of Public Law*. Tehran: Mizan
- Khamenei, S. A. (1991, February). Speech to the Clergy and Teachers of the Qom Seminary at Feyziyeh School. [Link](#)
- Khamenei, S. A. (1997, June). Statements at the Ceremony of the Eighth Anniversary of the Demise of Imam Khomeini (May God have mercy on him). [Link](#)
- Mahamed, A. (2006). A Study of the Rule of Justice and Equity and Its Effects. *Philosophical-Theological Researches*, 30(8), 235-270. [Link](#)
- Mehrizi, M. (1997). Governmental Jurisprudence. *Critique and Opinion*, 12(3), 141-165. [Link](#)
- Parvin, K., & Aslani, F. (2012). *Principles and Foundations of Constitutional Law*. Tehran: University of Tehran.
- Reshad, A. A. (2002). Existing Ijtihad and Desirable Ijtihad. *Research and Seminary*, (12), 25-43. [Link](#)
- Rezaei Esfahani, M. A. (2013). *Wasa'il al-'Ibad fi Yawm al-Tanad*. Vol. 1. Qom: Research on Interpretation and Quranic Sciences.
- Rousseau, Jean-Jacques (2007). *The Social Contract*. Translated by Morteza Kalantrian. Tehran: Agah..
- Sadeghzadeh Tabatabaei, S. M. (2014). An Introduction to the Application of the Rule of Justice. *Fiqh and Usul*, 98(46), 143-158. [Link](#)
- [In Arabic]**
- Al-Kashef Al-Ghita', M. H. (1980). *Tahrir al-Majallah*. Najaf: Markaz al-Tahqiqat wa al-Dirasat al-'Ilmiyya.
- Al-Musawi Al-Khomeini, S. R. (1988). *Sahifeh Imam Khomeini*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Ansari, M. (2006). *Al-Makasib*. Beirut: Al-Noor Institute for Publications.
- Atouzian, N. (1997). *Civil Law: General Rules of Contracts*. Tehran: Enteshar Joint Stock Company.
- Bojnourdi, H. (1998). *Al-Qawa'id al-Fiqhiyyah*. Qom: Nashr al-Hadi.
- Hegazi, A. A.-H. (1982). *Al-Nazariyyah al-'Ammah lil-Iltizam*. Kuwait: Kuwait University.
- Hosseini Maraghi, A. A. i. A. (1996). *Al-'Anawin al-Fiqhiyyah*. Qom: Al-Nashr al-Islami Institute.
- Hurr Amili, M. i. H. (1989). *Tafsil Wasa'il al-Shi'ah ila Tahsil Masa'il al-Shari'ah*. Qom: Al al-Bayt Institute (Peace be upon them).
- Ibn Hayon, Noman bin Muhammad (1385). *Da'im al-Islam*. researcher Asif Faizi. Qom: Al-Al-Bayt Foundation (peace be upon them).
- Ibn Shuba Harani, Hasan bin Ali (1404). *gift of wisdom*. Qom: Islamic Publishing House.
- Iravani, B. (n.d.). *Duruus Tamhidiyyah fi al-Fiqh al-Istidlali 'ala al-Madhab al-Ja'fari*. Qom: Al-Fiqh Institute for Printing and Publishing.

- Khoei, A. (1937). *The Lamp of Jurisprudence*. Vol. 5. Maktaba al-Dawari
- Mozaffar, M. R. (1991). *Usul al-Fiqh (Principles of Jurisprudence)*. Qom: Islamic Propagation Office of Qom Seminary, Publishing Center.
- Muhaqqiq Hilli, J. i. H. (1988). *Shara'i' al-Islam fi Masa'il al-Halal wa al-Haram*. Qom: Ismailiyan.
- Muhaqqiq Karaki, A. i. H. (1993). *Jami' al-Maqasid fi Sharh al-Qawa'id*. Qom: Al al-Bayt Institute (Peace be upon them).
- Mustafavi, H. (1989). *Al-Tahqiq fi Kalimat al-Qur'an al-Karim*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance
- Najafi, M. H. (1984). *Jawahir al-Kalam*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- Naraqi, A. i. M. M. (1996). *'Awa'id al-Ayyam*. Qom: Islamic Propagation Office.
- Nouri, H. i. M. T. (1988). *Mustadrak al-Wasa'il*. Qom: Al al-Bayt Institute (Peace be upon
- Qazvini, A. i. I. (1998). *Risalah fi al-'Adalah*. Qom: Al-Nashr al-Islami Institute.
- Raghib Isfahani, H. i. M. (1991). *Mufradat Alfaz al-Qur'an*. Dar al-Qalam.
- Shahid Awwal, M. i. M. (1991). *Al-Durus al-Shar'iyyah fi Fiqh al-Imamiyyah*. Qom: Al-Nashr al-Islami Institute.
- Shahid Thani, Z. a.-D. i. A. (1990). *Al-Rawdah al-Bahiyyah fi Sharh al-Lum'ah al-Dimashqiyyah*. Najaf: Jami'at al-Najaf al-Diniyya | Maktabat al-Davari
- Tabatabaei, S. M. H. (n.d.). *Tafsir al-Mizan* (Translation) (M. B. Mousavi, Trans.). Qom: Society of Teachers of Qom Seminary, Islamic Publications Office.
- Tamimi Amidi, A. a.-W. i. M. (1990). *Ghurur al-Hikam wa Durar al-Kalim* (M. Raja'i, Ed.). Qom: Dar al-Kitab al-Islami.
- Tarihi, F. a.-D. i. M. (1996). *Majma' al-Bahrayn*. Tehran: Maktabat al-Murtadawiyyah.
- Tusi, M. i. H. (2008). *Al-Mabsut fi Fiqh al-Imamiyyah* (Vol. 8). Tehran: Maktabat al-Murtadawiyyah.

COPYRIGHTS

©2025 by the authors. Published by University of Science and Culture. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

